

Samenwerken aan de klimaatopgave

**Hoe betrek je bewoners
bij klimaatadaptatie?
Want... iedereen
is waterbeheerder!**

Iedereen waterbeheerder?

Inderdaad. Iedereen die een huis met een tuin bezit, heeft te maken met regenwater dat op het dak of in de tuin valt en is verantwoordelijk voor het goed afvoeren daarvan. Belangrijk is dat regenpijpen afgekoppeld zijn van het riool om bij grote regenbuien wateroverlast te voorkomen. Belangrijk is ook dat tuinen (en daken) zo groen mogelijk zijn, zodat het regenwater zoveel mogelijk direct de grond kan inzakken.

Deltaprogramma schrijft voor: 2020 - Agenda voor klimaatbestendige stad

In 2020 moeten lokale overheden een uitvoerings- en investeringsagenda hebben voor een klimaatbestendige stad. Een stad die is ingericht op de klimaatomstandigheden van de toekomst. Dat betekent: werk aan de winkel. De overheid kan dit niet alleen. De grote opgave is hoe we – overheden en inwoners – hierin samen kunnen optrekken.

Zet lokale experts in: centra voor duurzaamheid en NME

Hoe de samenwerking tussen inwoners en overheden vorm kan krijgen, is de expertise van de ruim honderd lokale centra voor NME en duurzaamheid die binnen GDO verenigd zijn. Zij hebben daarvoor de kennis, kunde en het netwerk in huis. De professionals in deze organisaties weten hoe je inwoners kunt betrekken en hoe je waterbeheer rond straat, huis, school en bedrijf leuk maakt. Zij kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan het informeren, inspireren en activeren van bewoners. We hebben enkele mooie voorbeelden uit het land verzameld, ter inspiratie voor uw eigen gemeente.

Meer weten? Neem gerust contact op met één van onze centra of moderatoren.

Jean Eigeman, moderator Vereniging Gemeenten voor Duurzame Ontwikkeling

"We weten inmiddels dat juist kleinschalige maatregelen in tuinen van bewoners ook nodig zijn om de doelstellingen om voldoende water te kunnen bergen op tijd te kunnen realiseren", aldus Hans Oosters, voorzitter van de Unie van Waterschappen bij de presentatie van ons handboek Alle kinderboerderijen en bezoekers klimaatbestendig en waterbewust.

Bewoners betrekken?
Zo doe je dat!

Publiekseducatie en participatie

In Deventer heeft de Ulebelt in opdracht van de gemeente bewoners benaderd, geïnformeerd en ondersteund bij het afkoppelen en infiltreren van hemelwater in hun eigen tuin. Met ontwerpssessies, voorbeeldmaterialen, plantelijsten, en berekeningen hebben bewoners inzicht gekregen in wat er kan in hun eigen tuin en hoe dat er uit kan zien. Ook de aanleg van groene daken, bijvoorbeeld voor schuren en carports, op wijkniveau, wordt meegenomen.
Ulebelt.nl

Klimaatadaptatie in de wijk

"Bij klimaatopgaven merk ik steeds weer dat mensen blijven hangen op deze vraag: maar hoe ziet dat er dan uit, in mijn tuin? Dus daar zijn we mensen mee gaan helpen. Schetsen, meten, rekenen, voorbeelden laten zien. Samen maken we een ontwerp aangepast op hun wensen en vaardigheden." Estella Franssen, Ulebelt

GROENMEE! staat voor groene participatie-activiteiten waar CNME Maastricht met inwoners samenwerkt voor meer groen in de stad. Dat kan heel groots, maar ook op kleine schaal. Zoals een project geveltuintjes. Of een workshop Makkelijk Groen, georganiseerd in samenwerking met een woningbouwcorporatie.
Cnme.nl

Groene participatie met GROENMEE!

Woningverhuurders zijn belangrijk bij het klimaatbestendig maken van de gebouwde omgeving. In de Utrechtse wijk Kanaleneiland Midden werkt Utrecht Natuurlijk mee aan een renovatieproject, waarin klimaatadaptatie wordt meegenomen. De NME-organisatie kan de medewerkers van de corporatie ondersteunen bij het voeren van het gesprek met de huurders over het waarom, hoe en wat van klimaatadaptatie. En via een informatiepunt in het wijkwinkelcentrum, in lessen in de klas of met tuincursussen bij de stadsboerderij om de hoek.
Utrechtnatuurlijk.nl

Ondersteuning woningcorporaties

Natuurcentrum Arnhem maakt deel uit van Arnhem Klimaatbestendig, een platform dat Arnhemmers informeert en inspireert om de stad samen klimaatbestendiger te maken. Met onder meer Klimaatcafés maakt het platform bewoners bewust en zet daarnaast in op actie. Met de bewoners zelf en door in gesprek te gaan met de gemeente of woningcoöperaties om de belemmerende regels weg te nemen of juist stimulerende maatregelen toe te voegen. Ook is er een mobiele stand ontwikkeld.
Natuurcentrumarnhem.nl

Klimaatcafés en samenwerken in platform

Hoe kun je door je tuin, huis of straat anders in te richten inspelen op klimaatverandering? De Papaver ontwikkelde in samenwerking met de gemeente Delft en Hoogheemraadschap Delfland de interactieve tentoonstelling 'Klimaat in je straat', met tools en inspiratie. Bezoekers kunnen filmpjes kijken, experimenten en opdrachten uitvoeren. Wethouder Stephan Brandligt (links) en hoogheemraad Marcel Houtzager openden de tentoonstelling.
Papaverdelft.nl

Interactieve tentoonstelling 'Klimaat in je straat'

Onderwijs

WatereXperience

Klimaateducatie op scholen helpt kinderen en jongeren opgroeien en bewust zijn van klimaatverandering en wat je er zelf aan kunt doen. WatereXperience is een schoolbreed programma om kinderen (de toekomstige huizenbewoners) 'waterketenbewust' te maken, van schoon drinkwater tot droge voeten houden en over het belang van waterbeheer voor je eigen omgeving.

Een schoolplein kan zoveel meer zijn dan een pauzeplaats. Een groene plek vol beleving en mogelijkheden voor natuureducatie, vergroten van biodiversiteit, leerplek over voedsel én als klimaatmaatregel. Lokale NME-organisaties in het hele land begeleiden scholen bij het plannen, het tot stand brengen (bijv. via crowdfunding) en optimaal benutten van zo'n waterproof groen klaslokaal. In Amsterdam worden ruim 60 schoolpleinen opnieuw ingericht met subsidie van de gemeente en inhoudelijke begeleiding van ANMEC. Ook heeft ANMEC scholen verbonden met diverse partners in het speelveld.
Anmec.nl

Groen Schoolplein als klimaatmaatregel

Tuinwedstrijd: Wat doe jij met een ton?

Ontwerp een waterproof versie van jouw tuin, waarbij een regenton de basis is. Dat is de opdracht waarmee bewoners regentonnen en geldprijzen kunnen winnen om de eigen tuin klimaatbestendig te maken. De wedstrijd is onderdeel van de campagne 'Haarlemmermeer Waterproof' van de gemeente en NMCX Centrum voor Duurzaamheid. Doel: Haarlemmermeer bestand te maken tegen hevige regenval én het gratis regenwater beter te benutten.
Haarlemmermeerwaterproof.nl

"Een regenton in de tuin voelt misschien als dweilen met de kraan open, maar een waterproof gemeente is uiteindelijk het resultaat van alle inspanningen – klein en groot."

Op uiteenlopende locaties informeren en inspireren NME-organisaties inwoners over praktische maatregelen, zoals minder steen in de tuin, een groen dak, regenpijpen afkoppelen. Educatieve opstellingen, zoals watertafels, kunnen levendige voorbeelden bieden waarmee kinderen én hun ouders kunnen experimenteren. Of ruil een tegel voor een gratis plantje!
Weizigt.nl/aquaroma

Op markten, in tuin- en winkelcentra, in het gemeentehuis, in ...

Klimaatmarkt: kinderen leggen het uit

Een inspiratiebijeenkomst over watereducatie en klimaatadaptatie, georganiseerd door GDO en CNME De Rollen leidde tot een samenwerking tussen de gemeente Sittard-Geleen, het dorpsplatform van Einighausen, waterschap Limburg, een basisschool en het CNME. Inzet: bewoners betrekken bij de waterproblematiek in hun dorp met een educatief programma voor groep 8. Tijdens een klimaatmarkt presenteerden zij rond een watertafel hun kennis aan de bezoekers, en was er informatie beschikbaar over aanpassingen rond huis en tuin.
Derollen.nl

Klimaatbestendige wijk ontwikkelen (VO)

90 leerlingen (1ste klas VO) voerden onderregie van nmcx Haarlemmermeer in vier buurten een buurtschouw uit en kregen ondersteunende colleges van het Hoogheemraadschap Rijnland. Daarna presenteerden zij de plannen aan buurtbewoners, ouders, de gemeente, de betrokken experts en andere geïnteresseerden.
Nmcx.nl

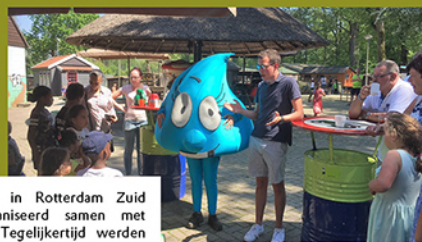
"Kenmerkend voor leerlingen is dat ze denken in mogelijkheden in plaats van beperkingen. Dit zorgt voor een positieve en creatieve kijk en heeft ons zeker geïnspireerd." Gebiedsbeheerders gemeente

Kinderboerderijen: etalages en leerplekken voor concrete maatregelen

Kinderboerderijen trekken in elke gemeente jaarlijks 10.000 bezoekers en kunnen een etalage zijn voor praktische duurzame maatregelen die bewoners zelf kunnen nemen. De GDO-campagne 'Alle kinderboerderijen duurzaam' en de praktische handreiking 'Alle kinderboerderijen en bezoekers klimaatbestendig en waterbewust' hebben kinderboerderijen gestimuleerd tot de aanleg van zonnepanelen, afvalscheiding en klimaatadaptieve maatregelen als groene daken, het verminderen van verharding, het afkoppelen van regenpijpen. Allemaal inspirerende voorbeelden die thuis, op scholen en in bedrijven doorwerken.

Op kinderboerderij De Kooi in Rotterdam Zuid is een Watermiddag georganiseerd samen met Waterschap Hollandse Delta. Tegelijkertijd werden klimaatbestendige en waterbewuste maatregelen gepresenteerd, een vervolg op het verschijnen van het boek 'Alle kinderboerderijen en bezoekers Klimaatbestendig en Waterbewust'. De opening werd verricht door de jeugdgraaf van Waterschap Hollandse Delta, Droppe Water en heel veel kinderen.
kinderboerderij-dekooi.nl

"Dankzij het handboek 'Alle kinderboerderijen en bezoekers klimaatbestendig en waterbewust' konden we goed in kaart brengen wat we er aan doen. Dit helpt in de communicatie richting anderen. En het heeft ons geïnspireerd om er nog meer mee te doen, met name op het gebied van educatie. Ik heb het boek ook gebruikt voor een presentatie voor woningcorporaties, de gemeente en het ZLTO om te laten zien hoe wij de ideeën voor maatregelen invullen op ons terrein", Talitha Visser, bedrijfsleider van NME-Centrum en kinderboerderij De Elzenhoek in Oss
nme-elzenhoek.nl

En dan zijn er nog de (inter)nationale dagen waarin activiteiten rond klimaatadaptatie kunnen worden meegenomen, zoals de Nationale Boomfeestdag en Wereldwaterdag.

Watereducatietafels
Het praktische handboek vormt een goede leidraad om samen met bewoners de omgeving meer klimaatbestendig te maken. GDO organiseert met waterschappen en centra voor duurzaamheid en NME inspiratiesessies voor professionals.
verenigingdgo.nl

In Gouda heeft de campagne rond kinderboerderij 'De Goudse Hofsteden' de samenwerking met gemeente, drinkwaterbedrijf, waterschap, tuincentra, hoveniers, bedrijven en onderwijs tot stand gebracht. Gezamenlijk zijn subsidieregelingen onder de aandacht gebracht bij bewoners. Studenten van MBO Rijnland werken mee aan de uitvoering van de maatregelen.
Kinderboerderijgouda.nl

"Als je wilt leren hoe je een regenton aansluit op de regenpijp, ben je welkom te komen kijken." Kinderboerderij De Pijp, Amsterdam

Hans Oosters, voorzitter van de Unie van Waterschappen, bij de officiële overhandiging van het handboek samen met GDO-waterambassadeur Anneke van Veen.

Vereniging GDO: netwerk van lokale professionals

GDO is een netwerk van professionals die werken bij lokale centra voor duurzaamheid en natuur- en milieueducatie (NME). Zij hebben alle expertise in huis om inwoners te betrekken bij zaken die lokaal spelen op het gebied van biodiversiteit, grondstoffen, voedsel, energie en klimaatadaptatie. Zij zijn goed thuis in het lokale netwerk en weten relevante partners als tuincentra en waterschappen goed te vinden.

Lokaal de beste aanpak realiseren

GDO organiseert de kennisdeling binnen het netwerk van lokale professionals. Zo kunnen zij lokaal snel profiteren van succesvolle projecten en aanpakken elders in het land. Daarnaast organiseert GDO de afstemming tussen landelijke partners en beleidsprogramma's en lokale expertise en vraagstukken. Ook verzorgen we met NME-professionals regionale bijeenkomsten rond watereducatie en klimaatadaptatie en zetten we landelijke campagnes op. Onze ambassadeur Water, Anneke van Veen, is initiator en projectleider van diverse publicaties over samenwerken aan klimaatadaptatie.

Uitgangspunt is het bouwen van nieuwe coalities, want geen enkele organisatie is in staat om de opgaven waar we voor staan alleen te doen. Daarom werken we samen met gemeenten, waterschappen, woningcorporaties, Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie, de Vereniging Stadswerk, Tuinbranche Nederland, Watercoalitie, de VHG, Stichting Rioned, Stowa, Stadslandbouw Nederland, DuurzaamDoor en het ministerie van I&W.

Wilt u inwoners betrekken bij de transitie naar een klimaatbestendige stad?

Neem dan contact op met het centrum voor NME of duurzaamheidseducatie bij u in de buurt. Is er in uw gemeente geen lokaal centrum? Diverse organisaties in ons netwerk werken ook regionaal. Wij kunnen u in contact brengen met een organisatie bij u in de buurt, die u verder kan helpen. Ook ondersteunen wij gemeenten bij het ontwikkelen van een eigen lokale functie voor natuur- en duurzaamheidseducatie.

Wilt u weten wat mogelijk is?

Neem dan contact op via info@vereniginggdo.nl of met Jean Eigeman: j.eigeman@vereniginggdo.nl

Of kijk op www.vereniginggdo.nl voor diverse inspiratiedocumenten.

Dit is een uitgave van de Vereniging GDO. Deze uitgave is met zorg voor mens en milieu geproduceerd. Volledig biologisch afbreekbaar, waterloos gedrukt en met minimaal snijafval. Het past in een circulaire economie en een zero waste mindset.